

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.63

Н.М. Басай

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін університету економіки
та права «КРОК»

**СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

«Не та мати, що народила, а та, що виховала» – говорить народна мудрість. Напевне, людство вирішило слідувати за нею. Вигадано нову форму материнства – сурогатне. Незвичайне словосполучення, але воно є і це факт.

Перша згадка про традиційне сурогатне материнство описана ще у Старому Заповіті (Буття, 16). Друга письмова згадка про програми традиційного сурогатного материнства описує випадок в шумерській Месопотамії в середині 18 століття до нашої ери. В цей час сурогатне материнство було вже законодавчо закріплене в Кодексі законів царя Хаммурапі. Традиційне сурогатне материнство про яке йде мова, означало, кажучи сучасною мовою, природну інсемінацію жінки-донора, яка таким чином була одночасно і сурогатною матір'ю. При цьому, з юридичної точки зору, діти, що народжувалися, вважалися власними дітьми законних дружин чоловіків, від яких вони були народжені.

Свої особливості мало і розповсюдження сурогатного материнства в Єгипті, Греції і Римі, де з різних причин правителі вдавалися до допомоги сурогатної матері-наложниці для продовження роду. А дітей виховували як своїх власних із законними дружинами.

Не дивлячись на релігійні і культурні аспекти, традиційне сурогатне материнство застосовувалось в середині також і в Китаї, Кореї та Японії.

Проте батьками-засновниками екстракорпорального запліднення в сучасному розумінні цього слова є британські дослідники Роберт Едвардс

і Патрік Стептой. В 1967 році Едвардс добився успіху в заплідненні людської яйцеклітини *in vitro*.

В тому, що торкається, власне, сурогатного материнства, то перша успішна скоординована програма в США і в світі – пройшла в 1980 році за сприяння заснованої доктором Річардом М. Левіним компанії *Surrogate Parenting Associates, Inc* в Луїсвілі. Вагітність, що наступила з першої спроби, завершилась народженням здорового хлопчика. Через 5 днів сурогатна мати в місцевому суді відмовилась від прав на народжену нею дитину на користь біологічного батька.

Перша програма сурогатного материнства в Україні (і одночасно на території СНД) була реалізована у 1995 році в Харкові, де сурогатною матір'ю стала жінка, що виносила дитину своєї дочки, страждаючої природною відсутністю матки [1].

Отже, проаналізувавши викладене, можна прийти до висновку, що сурогатне материнство, як спосіб вирішення певних репродуктивних проблем, застосовується людством досить давно. А з розвитком науки і медицини виникають все нові й нові способи його реалізації.

З кожним роком застосування даного методу допоміжних репродуктивних технологій, він набуває все більшої популярності, оскільки програма, так званого, сурогатного материнства надає можливість подружнім парам, які не мають власних дітей через проблеми зі здоров'ям, відчути радість батьківства.

Проте розвиток медицини в цій галузі набагато випереджає нормативно-правову базу в нашій державі [2]. Важливо відмітити, що Україна пішла досить розумним, продуманим і логічним шляхом, узаконивши сурогатне материнство на своїй території. Тим самим, захистила своїх громадян від реалізації даної програми небезпечними для здоров'я та незаконними методами. Законодавець усвідомив, що заборонивши використання сурогатного материнства, дане явище не викориниться, а тільки провокуватиме свій розвиток в «підпільному» режимі, тим самим порушуючи елементарні права усіх учасників даного процесу. Також не потрібно забувати про складну демографічну ситуацію в державі, яка таким чином, не суттєво, а все ж покращиться. Звичайно,

багато противників, даного явища більш правильним з морально-етичної точки зору вважає усиновлення, проте цінність методу сурогатного материнства полягає в можливості подружжя, жінки чи чоловіка мати своїх генетично рідних дітей. Важко судити чи правильно це. На даний час є достатньо противників та прихильників як репродуктивних технологій, так і сурогатного материнства як їх різновиду. У кожній із сторін знаходиться достатньо вагомих доказів відносно своїх поглядів. Аналізуючи їх, важко не помітити як активно використовується даний метод репродуктивних технологій не тільки на теренах нашої держави, але й за її межами. А також, скільки проблем несе за собою їх реалізація, що є результатом недостатнього правового регулювання в даній сфері. В зв'язку з цим, основним завданням законодавця, на даний період, є якнайшвидше заповнення тих прогалів у регулюванні репродуктивних відносин, які на даний час, найбільше порушують права та законні інтереси їх учасників [3].

Варто зазначити, що українська репродуктивна медицина являється однією з найкращих і найдешевших в Європі, тому вже багато років її послугами користуються іноземці. При цьому їдуть не тільки через помірні ціни – більшість клієнтів клінік репродуктивної медицини приїжджають з країн, де сурогатне материнство заборонене законом. Зокрема, сурогатне материнство заборонене в таких країнах: Австрії, Норвегії, Швеції, Франції, Італії, Швейцарії, Німеччині. Законодавство США не має єдиної правової бази на всій території з використанням цього методу. Тут кожен штат самостійно створює законодавчу базу, у тому числі і щодо питань сурогатного материнства. У Бельгії, Ірландії, Фінляндії сурогатне материнство ніяк не регламентується законом, але існує. В Австралії, Великобританії, Данії, Ірландії, Канаді дозволене лише некомерційне сурогатне материнство. На комерційній основі воно дозволене у більшості штатів Америки, ПАР, Російській Федерації, Грузії та Україні [2].

В основі даного способу отримання потомства лежать дві речі: запліднення в пробірці (ЕКЗ) і договір між біологічними батьками та жінкою-замінницею матері. Інакше кажучи, генетичний матеріал плюс замовлення. Головна фігура тут жінка-інкубатор. А ще безліч проблем -

юридичних, медичних, релігійних, моральних [1].

Недостатність правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням методу сурогатного материнства, виражаються у відсутності законодавчо закріпленого поняття сурогатного материнства, чіткого кола суб'єктів даних правовідносин, прав і обов'язків сторін договору сурогатного материнства, наслідків його невиконання чи неналежного виконання, а також відповідного правового захисту дитини, народженої сурогатною матір'ю.

Глибокого аналізу потребують онтологічні основи інституту сурогатного материнства. Це дозволить вдосконалити форму і зміст договору сурогатного материнства, в результаті аналізу уявлень про поняття даного методу репродуктивних технологій, його основних ознак і нормативного визначення даного договору [4].

На сьогодні порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, в тому числі і сурогатного материнства, в нашій державі закріплено низкою законодавчих актів: Цивільним кодексом України [5], Сімейним кодексом України [6], Основами законодавства України про охорону здоров'я [7], Наказом МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій» [8], наказом Міністерства юстиції «Про внесення змін до Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні» [9] тощо.

Так, у ст.123 Сімейного кодексу України вказано, що «у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя» [6].

Варто зазначити, що викладене положення Сімейного кодексу регулює тільки один із видів сурогатного материнства. На практиці ж застосовуються набагато більше його різновидів. Зокрема, якщо за основу класифікації взяти положення про наявність (відсутність) генетичного споріднення, то згідно з дослідженнями Борисової Т.Е., можна виділити:

- 1) сурогатне материнство при якому використовується генетичний матеріал сурогатної матері та чоловіка (традиційне або часткове);
- 2) сурогатне материнство при якому використовується генетичний

- матеріал сурогатної матері і донора;
- 3) сурогатне материнство при якому використовується генетичний матеріал подружжя;
 - 4) сурогатне материнство при якому використовується генетичний матеріал дружини і донора;
 - 5) сурогатне материнство при якому використовується генетичний матеріал донора і чоловіка;
 - 6) сурогатне материнство при якому використовується генетичний матеріал донорів [4].

Згідно зі ст. 139 Сімейного кодексу України, оспорювання материнства не допускається у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій [6].

Відповідно до Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні, у разі народження дитини, жінкою, якій було імплантовано зародок, зачатий подружжям, реєстрація народження провадиться за заявою подружжя, яке дало згоду на імплантацію. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою подається, засвідчена нотаріусом, її письмова згода на запис подружжя батьками дитини [8].

Отже, можна із впевненістю зазначити, що у питаннях відносно оспорювання батьківства при застосуванні методу сурогатного материнства законодавець підтримує сторону генетичних батьків дитини. Дана позиція цілком прийнятна, виходячи з моральних аспектів. Розуміється, що тим самим законодавець забезпечує захист прав дитини та прав подружжя, що є генетичними батьками дитини. Проте, назріває питання, чи доцільно даний принцип застосовувати до усіх вище наведених видів сурогатного материнства.

Як зазначає М.В.Бориславська, «суспільство не може ставитись до сурогатних матерів просто як до «інкубатора» по виношуванню дітей; вагітність і сама по собі є складним психологічним випробування для жінки, а у цьому випадку – тим більш». Видається, що певні різновиди методу сурогатного материнства, наприклад, ті, де окрім виношування дитини жінка надає свій генетичний матеріал, потрібно законодавчо

врегулювати, враховуючи наведені особливості. Більш правильним, з морально-етичної точки зору, при застосуванні методу сурогатного материнства наведеними способами, буде надання пріоритету в оспорюванні материнства саме жінці, яка окрім того, що виносила дитину, ще й являється її генетичною матір'ю. Важливо запровадити певний правовий механізм, що гарантуватиме повернення коштів жінкою, що у наведених випадках відмовляється віддавати дитину тощо. В будь-якому випадку, аналізуючи ті чи інші відносини у сфері регулювання як репродуктивних технологій загалом, так і методу сурогатного материнства зокрема, виникає потреба у заповненні прогалин законодавства та більш чіткому врегулюванні репродуктивних відносин.

Вдосконалення правовідносин в наведеній сфері в першу чергу полягає в запровадженні в Україні успішного міжнародного досвіду, удосконаленні національного законодавства і приведенні усіх нормативно-правових актів, які стосуються застосування репродуктивних технологій, у чітку відповідність задля виключення неоднакового регулювання відносин в даній сфері. А найголовніше – у прийнятті спеціального нормативно-правового акту, що детально регламентуватиме всі аспекти сурогатного материнства.

На сьогоднішній день, у ситуації відсутності такого закону, питання, що стосуються репродуктивних відносин, активно регулюються договорами про сурогатне материнство, що повинні відповідати законодавству України. Проте, зважаючи на велику кількість прогалин законодавства в даній сфері, механізм захисту законних прав та інтересів осіб, що вступають у репродуктивні відносини, важко належним чином реалізувати. Немає також й імперативних вказівок щодо суттєвих умов договору сурогатного материнства, виникає плутанина із встановленням предмету даного договору, його сторін тощо.

Зважаючи на те, що сурогатне материнство уже законодавчо закріплене в нашій державі, а питання його реалізації безпосередньо пов'язані з основними правами людини, у тому числі із забезпеченням прав дитини, виникає нагальна потреба в його суттєвому удосконаленні.

Література

1. Родинний форум «Малеча». Суругатне материнство. Чи має право на існування? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.malecha.org.ua/forum/index.php?showtopic=2355>.
2. Вустенко В.В. Суругатне материнство в Україні: правовий та морально-етичний аспекти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.mif-ua.com/archive/article/4100>.
3. Ток-шоу «Пусть говорят» 01.12.2010р. «Мать поневоле» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.youtube.com/watch?v=BbG5Jvs5jqw>.
4. Борисова Т.Е. Суругатне материнство в РФ. Проблеми теорії і практики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://aleksejev.ru/materials/1280/25486/>.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/2947-14>.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
8. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій : Наказ МОЗ України від 09.09.2013р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/z1697-13>.
9. Про внесення змін до Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : Наказ Міністерства юстиції України від 06.06.2013р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0919-13>.

Анотація

Басай Н.М. Суругатне материнство в Україні: сутність та окремі аспекти правового регулювання. – Стаття.

Стаття присвячена сутності та правовому становищу методу суругатного материнства на території України. Сформульовано окремі пропозиції щодо вдосконалення законодавчого регулювання даного виду репродуктивних технологій, задля об'єктивного захисту прав та інтересів усіх учасників репродуктивного процесу.

Ключові слова: суругатне материнство, репродуктивні технології, подружжя, донор.

Аннотация

Басай Н.М. Суррогатное материнство в Украине: сущность и отдельные аспекты правового регулирования. – Статья.

Статья посвящена исследованию сущности и правового положения метода суррогатного материнства на территории Украины. Сформулированы отдельные предложения относительно совершенствования правового положения данного вида репродуктивных технологий, ради объективной защиты прав и интересов всех участников репродуктивного процесса.

Ключевые слова: суррогатное материнство, репродуктивные технологии, супруги, донор.

Summary

Basai N.M. Surrogacy in Ukraine: the nature and certain aspects of the legal regulation. – Article.

The article is devoted to the nature and legal status of the method of surrogacy in Ukraine. Formulated some proposals for improving the legal regulation of this type of reproductive technology, for the objective of protecting the rights and interests of all participants in the reproductive process.

Key words: surrogacy, reproductive technology, couples, donor.

УДК 347.45/47

О.М. Великорода

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та
господарського права і процесу
Прикарпатського юридичного
інституту Національного
університету
«Одеська юридична академія»

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО
УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ) В УКРАЇНІ**

Договір довічного утримання (догляду) завжди займав особливе місце в дослідженнях як вітчизняних так і зарубіжних науковців. З прийняттям у 2003 році нового Цивільного кодексу України (надалі ЦК